

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук Лещенко Альони Михайлівни на дисертацію Невмержицької Олени Миколаїни «Релігійно-філософська естетична аксіологія», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Релігійна естетика знаходилася і знаходиться у центрі релігієзнавчих роздумів значної кількості дослідників вже значний час. Разом із тим, вчення про естетичні цінності сучасних теологів та релігійних філософів все ще залишаються малодослідженими. Активно ці вчення розвивають у католицькому і православному середовищі, і необхідно здійснити їх систематичне дослідження. Більше того, вчення про ці цінності стають найважливішою частиною не лише естетики, а й гносеології, онтології, соціальної теорії. Відповідно, радикальне підвищення значення у межах релігійного дискурсу такого явища як теологічної естетики та релігійно-філософської аксіології зробило гостро актуальною комплексний аналіз католицьких та православних теорій щодо таких категорій як краса, величне, трагічне тощо. Сьогодні естетична та поетична мова виступає альтернативою до пропозиційної метафізичної мови. Дискурс позитивної та негативної теології змінюється дискурсом хвали. Постійний пошук нових, неметафізичних та несхоластичних засобів висловлювання богословських суджень приводить теологію у першій половині XX століття до численних теорій містичного досвіду як джерела для абсолютних істин. Після другої світової війни настає певне розчарування у можливостях легітимізувати теологічні теорії через посилення на містичний досвід, оскільки теологи пересвідчилися у тому, що за допомогою авторитету містичного досвіду можна стверджувати практично будь які богословські системи. Відповідно, ще у часи другої світової війни починається пошук такого християнського світогляду, який би був одночасно етичним та естетичним, а вже потім – рефлексивно-систематичним. Ці пошуки були більш успішними, ніж попередні аналогічні теоретизування романтично

налаштованих теорій. Запорукою успіху стало широке використання феноменології, яка і прийшла на зміну метафізиці.

Вже Ніколай Гартман звертає увагу на те, що у загальній аксіології важливе значення мають цінності особистісності та особистого розвитку. Католицька і православна аксіологія абсолютизують красу особистості, яка, однак, дана не сама по собі, а у міжособистих відносинах. Більше того, абсолютизується краса міжособистих відносин. Ці процеси пов'язані також із тим, що у християнській етиці все більше значення надається міжособистим відносинам, які власне і стають головним простором для реалізації блага, краси, істини, солідарності, справедливості, любові, взаємодопомоги. В цілому, християнська етична аксіологія переходить від акценту на значенні спільного блага до акценту на абсолютному значенні любові. Це не могло не справити вплив на естетичні цінності. Все більше заперечується релігійна естетика величного, яка була центральною в релігійній та релігієзнавчій думці початку ХХ століття. Відбувається нове відкриття краси трансцендентного Бога. У цій красі вже не бачать останній притулок метафізики, як це бачилося таким співцям величного як Карл Барт і Рудольф Отто. Краса тепер стає феноменом, який дозволяє досягати пост-метафізичного знання трансцендентної причини всього.

Карл Апель та Вікторіо Гьосле накреслюють загальну схему розвитку філософської думки, яка дозволяє зрозуміти трансформаційні процеси і у сучасній релігійно-філософській естетичній аксіології. Перша стадія розвитку філософського мислення описується як філософія об'єкту. Істина в цій філософії бачиться як об'єктивно існуюча реальність або як відповідність людського знання об'єктивному порядку речей. Таке бачення характерне для античної та середньовічної філософської і теологічної думки. Із характеристикою доби середньовіччя як космологічноцентрованої метафізики в розумінні Бога як причини світу гаряче погоджувалися численні сучасні теологи, наприклад Бальтазар і Ранер. Друга стадія розвитку філософського мислення описується Апелем та Гьосле як філософія суб'єкту. Відповідно,

суб'єкт є джерелом істини, його досвід та мислення є визначальними для визначення того, що є істинним у всякому знанні, навіть теологічному. Бальтазар бачить основоположників релігійного суб'єктивізму в Шлемеймахері та К'єркегорі, тобто вважає, що у теології епоха суб'єктивізму розпочалася пізніше, ніж у філософії. Останнім пророком цієї парадигми мислення Бальтазар вважає Бультмана. Третя стадія розвитку філософського мислення характеризується Апелем та Гьосле як філософія інтерсуб'єктивності. Істинність філософських суджень забезпечується консенсусом ідеальної спільноти, яка не можлива без спільних цінностей. Абсолютизація значення інтерсуб'єктивної комунікації спільноти характерна для теології сьогодні у всіх її конфесійних різновидах. Навіть католицька церква тлумачить саму себе як спільноту спільнот та підкреслює значення соборовості. Орієнтація на інтерсуб'єктивність дуже швидко перемогла в православ'ї та протестантизмі. Відповідно, у різні епохи в центрі уваги теологів та релігійних філософів потрапляли переважно краса об'єктивно існуючого світу, краса окремої персональної душі та краса спільноти або інтесуб'єктивних відносин. Слід відмітити, що теологія характеризується тим, що нові парадигми мислення не знищують спадку старих, але додаються як нове більш широке пояснення основного світогляду. Таким чином, теологія, особливо католицька і православна, розвивається не шляхом докорінних революцій, подібних до коперніанської у науковому світогляду. Теологічні інтерпретації естетичних цінностей додаються, створюючи взаємоузгоджені теологічні системи, які мають риси світоглядного синтезу, і інтерсуб'єктивний елемент лише має переважання, але не є єдиним. Відповідно, такого роду історія ідей в області теології взагалі та теологічної теорії цінностей зокрема вимагає систематично розробленого методологічного інструментарію, який був би гідний для виокремлення усіх нюансів трансформацій теорій теологічної та релігійно-філософської естетичної аксіології.

Методологія, яка у дисертації застосована до аналізу сучасної християнської естетичної аксіології є феноменологічною. Цей вибір є цілком

закономірним, оскільки після кризи неокантіанського трансценденталізму саме феноменологія розвиває теорію цінностей, в тому числі – вчення про естетичні цінності. До того ж феноменологія систематично досліджує і естетику в цілому, і естетичне пізнання зокрема. Все це спонукає дисертантку вдатися до систематичного аналізу численних джерел з феноменологічної естетики. У дисертації детально аналізуються як особливості феноменологічної естетики, так і основні засади феноменологічної естетичної аксіології. При цьому дисертантка переходить від аналізу цінностей, пов'язаних з естетичним пізнанням, до цінностей, пов'язаних із творчістю та спілкуванням. В цілому, естетика споглядання доповнюється естетикою діяльності, і це цілком закономірно. Цю тенденцію дисертантка показує, зокрема, на прикладах естетичних аксіологій Ніколая Гартмана і Романа Інгардена. Для релігійної естетики особливо актуальною є тематика цінностей, пов'язаних з аспектами драми та міжособистої взаємодії абсолютної та обмеженої свободи.

Аналізовані у другому розділі теорії видатних католицьких богословів являють собою унікальний випадок поступового переходу від метафізичної до постмодерністичної аксіології. Показовими для метафізичної естетичної аксіології є теорії Ж.Марітена. Пошуки особливої естетичної інтуїції, яка б давала додаткові знання поряд з розумом та чуттєвістю, виникли у діалозі з метафізикою Анрі Бергсона. Дисертантка цілком вірно доводить обмеженість результатів цих пошуків. Кроком у бік до постметафізичної естетичної теорії та відповідної аксіології стала творчість Ганса Урса фон Бальтазара. Цей геніальний теолог констатував занепад метафізичних і теологічних систем та звернення до пошуків постметафізичної теології. На думку Бальтазара ця теологія мала бути повністю теологією естетичного споглядання як новою апологетикою, теологією драми як новою догматикою та теологією хвали як новою філософською теологією. У цій системі головними стають естетичні категорії краси та слава, які являють формальний та надлишковий елементи самовиявленості абсолютного начала у обмеженості існування. У межах теології драми повнота явленості слави Божої осмислюються як кінцева мета

розвитку історичної драми відносин Бога і людини як вільних та відповідальних особистих начал. Слід підкреслити, що Бальтазар створює широку картину стилів геніальних митців, вбачаючи у них поступовий прояв абсолютних цінностей – так само як колись Гегель бачив в історії філософії поступовий прояв абсолютного смислу. Синтез споглядального та драматичного аспектів теологічної естетики розвивається у Юзефа Тішнера, який значно розширює естетичну аксіологію через звернення до конкретного матеріалу сучасного мистецтва. Також слід наголосити на синтезі етичного та естетичного, який даний у творчості Юзефа Тішнера на основі теології Іншого та філософії діалогічності. Новаторськими є дослідження дисертантки щодо естетичної аксіології Жана-Люка Марйона.

Цікавою є думка дисертантки про постмодерний характер сучасної православної естетичної аксіології. Слід сказати, що існує багато авторів, які у межах православного дискурсу розмірковують про цінності та естетику. Але дисертантка правильно вибирає тих, які мають оригінальні теорії та оригінальні результати. Аналіз цих теорій у третьому розділі здійснено ґрунтовно, вичерпно.

На нашу думку дисертація має певні недоліки і цим породжені наші зауваження.

1. Дисертант повинен був звернути більшу увагу на екуменічний потенціал сучасної християнської естетична аксіології.

2. Сучасна християнська естетична аксіологія настільки залежить від тлумачення Августина та Григорія Ніського, що дану тенденцію слід було відобразити у новизні, а не лише описати у роботі.

3. Слід було б більш детально описати тенденції, які існують в сучасній протестантській естетичній аксіології, а не лише згадувати відповідні теорії для порівнянь.

4. Робота має окремі стилістичні недоліки.

Попри окремі зауваження дисертаційна робота Олени Невмержицької є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової теми, містить

значні академічні досягнення, відзначається оригінальністю. Поставлена мета та наукові завдання дисертантом досягнуті. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями авторки та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Невмержицької Олени Миколаївни «Релігійно-філософська естетична аксіологія»** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, доцент

професор кафедри гуманітарних дисциплін

Херсонської державної морської академії

А. М. Лещенко

Підпис А.М. Лещенко засвідчую

Генеральний секретар
16.05.19

М. Г. Губинський ф.в.